

ԱԶԳԱՅԻՆ-ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ ԵՒ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆՆ ԵՒ ԱՐՑԱԽՈՒՄ

ԱՐՊԱՏ ԱԻԱՆԷՍԵԱՆ
parlpress@ktsurf.net

Սոյն յօդուածով ներկայացուած է Արցախի համալսարանական համա-
կարգի ստեղծման գործընթացը՝ որպէս արցախահայութեան ազգային-ազա-
տագրական պայքարի արդիւնք: Միամտամանակ, համապատասխան հիմնա-
ւորումներով տրուած են նաեւ ազրբեջանական տիրապետութեան օրօք
Լեւոնային Ղարաբաղի ինքնավար Մարզում բարձրագոյն կրթութեան
հաստատութիւնների ստեղծման շարժառիթները, եւ նշուած դրանց ոչ-
հայանպաստ հեռագնայ նպատակները:

Հանրայայտ է, որ Ղարաբաղեան Շարժման կարեւոր խթաններից մէկն
ինքնավար Մարզի հայկական կրթօջախներում լիարժէք հայեցի կրթութեան
ապահովման անհրաժեշտութիւնն էր: Գաղտնիք չէ, որ հայկական դպրոցները,
մանաւանդ, քաղաքներում եւ առանձնապէս՝ Ստեփանակերտում, հետզհետէ
ուսականացում եւ ազրբեջանացում էին: Այդպիսով, տարէցտարի աւելա-
նում էր ուսերէն ուսուցում ստացող աշակերտութեան տեսակարար կշիռը եւ
հայ աշակերտութեան մի զգալի հատուած աւամայ անհաղորդ էր մնում մայր
ժողովրդի պատմութեան, հայոց լեզուի ու գրականութեան, ազգային մշա-
կոյթի եւ արուեստի արժէքներին: Միեւնոյն ժամանակ, հայկական դպրոցնե-
րում սովորող աշակերտութիւնը զրկուած էր հայոց պատմութեան ու մշակոյ-
թի իրողութիւնները լիովին իւրացնելու հնարաւորութիւնից: Բնականաբար,
իսօք լինել չէր կարող հայրենի երկրամասի՝ Արցախի բազմադարեայ պատմու-
թիւնը եւ մշակոյթը ինքնավար Մարզի հայազգի աշակերտութեանն ուսուցա-
նելու մասին:

Փաստօրէն իրականացում էր Մարզի հայ բնակչութեան լրիւ կամ մասնա-
կի ուժացման քաղաքականութիւն, որը հաւասարագօր է «սպիտակ ջարդ»ի,
«սպիտակ ցեղասպանութեան»՝ նոյնինքն բնիկ հողի վրայ: Այդ գործընթացը,
առհասարակ, բխում էր տիրահոչակ «լեւինեան իմաստուն ազգային
քաղաքականութեան» հայեցակարգից: Ինչ իսօք, դա լիովին
համապատասխանում էր ազգային փոքրամասնութիւնների նկատմամբ
Ազրբեջանական ՍՍՀ իշխանութիւնների քաղաքական շահերին: Այս
ենթախորքում յիշենք Ազրբեջանում լեզուների, աւարների, թալիշների,
ցախուրների, ուստուրների եւ ազգային փոքրամասնութիւնների վերածուած
բնիկ այլ ազգութիւնների հետ կատարուածը, որոնք բոլորն էլ ճնշող
մեծամասնութեամբ ուժացուել են, զրկուել ազգային լեզուով կրթութիւն
ստանալու, ազգային մշակութային, պատմաճարտարապետական արժէքները
պահպանելու, որպէս ինքնատիպ ազգութիւն գոյատեւելու ու զարգանալու
իրաւունքից, այսինքն՝ արմատախիլ են արուել եւ առ այսօր ներկայացում են
որպէս ազրբեջանական ազգութեան քաղաքացիներ, հիմք ընդունելով բուն

ադրբեջանցիների հետ միայն մէկ ընդհանրական գործօն՝ նրանց մահմեդական դաւանանքը:

Ադրբեջանի պետականակիր երկու ազգերից մէկի՝ հայ ազգաբնակչութեան նկատմամբ Բաքուի իշխանութիւնների քաղաքականութիւնը երկսայր էր. մի կողմից՝ առաջ էր մղուում հայ քաղաքացիների հետեւողական ուժացման գործընթացը, միւս կողմից՝ ամենատարբեր ձեւերով (նպատակային արհեստագործական ուսուցման եւ գանգուածային շինարարական աշխատանքների կատարման պատրուակներով այլ քաղաքներ տեղափոխում, աշխատատեղերի արհեստական բացակայութեան կազմակերպում, շանտաժ, ահաբեկում, քաղաքական հալածանք, աքսոր, ձերբակալութիւն, եւն.) իրականացւում էր ազգային բնօրրանից եւ կամ պարզապէս բնակութեան վայրից հայերի հեռացման, վտարման, տեղահանման քաղաքականութիւնը, ինչպէս դա տեղի էր ունեցել նախիջեւանահայութեան պարագայում:

ԼՂԻՄը նոյնպէս հայաթափուում էր, իհարկէ, ոչ այն թափով ու ծաւալներով, ինչ՝ Նախիջեւանում, քանզի առկայ էր որոշակի բացայայտ եւ կամ սթօղուած դիմադրութիւն: Այնուամենայնիւ, այստեղ եւս իրավիճակը տխուր էր:

Խնդիր ունենալով քննարկել Արցախում համալսարանական կրթահամակարգի ստեղծման գործընթացը՝ մանրամասն կանգ չառնենք երեւոյթի բոլոր էական դրդապատճառների վրայ: Պարզապէս նշենք դրանցից մէկը. ի տարբերութիւն ՍՍՀՄ այլ ինքնավար պետական կազմաւորումների, ԼՂԻՄը տասնամեակներ շարունակ չունէր բարձր որակաւորման կադրերի պատրաստման որեւէ կրթական հաստատութիւն: Մի որոշակի ժամանակահատուած՝ 1938-1953ին, այն էլ՝ տեւական ընդհատումներով, գործել էր Շուշիի, ապա Ստեփանակերտ տեղափոխուած Երկամեայ Մանկավարժական Ինստիտուտը, որը, որպէս թերի բարձրագոյն կրթական հաստատութիւն, միայն ուսուցչական կադրեր էր պատրաստում: Մինչդեռ ԼՂԻՄը միայն ուսուցչական կադրերի կարիք չէ, որ ունէր: Բարձր որակաւորման կադրերի մեծ խնդիր կար Մարզի կենսագործունէութեան առանց բացառութեան բոլոր ոլորտներում ու բնագաւառներում: Եւ արցախցի երիտասարդութիւնը սովորելու էր մեկնում ինչպէս Բաքու ու Երեւան, նոյնպէս եւ Խորհրդային Միութեան այլ քաղաքներ, որտեղից ընդհանրապէս չէր վերադառնում¹:

Սկսած 1960ականներից՝ մեծապէս սաստկացան ԼՂԻՄի հայ մտաւորականութեան բողոք-պահանջները՝ Ինքնավար Մարզում բուհական համակարգի ստեղծման անհրաժեշտութեան առնչութեամբ: Բողոքի այդ ալիքը միութենական եւ հանրապետական դեկավարութեանը ստիպեց վերանայել ու որոշ շտկումներ կատարել Ինքնավար Մարզի կրթական համակարգում իրականացուող քաղաքականութեան մէջ:

1969ին ստեղծուեց Ադրբեջանի Լենինի Անուան Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի Ստեփանակերտի Մասնաճիւղը, ինչով, փաստօրէն, արձանագրուեց բարձրագոյն կրթութեան մուտքը ԼՂԻՄ: Նորաստեղծ բուհական մասնաճիւղի կառուցուածքում հայկականի եւ ռուսականի հետ մէկտեղ ներառուեց նաեւ ադրբեջանական բաժանմունք: Միեւնոյն ժամանակ, փակուեց Բաքուի Մանկավարժականի Հայկական Բաժանմունքը²:

Իրադարձութիւնների յետագայ ընթացքը ցոյց տուեց, որ այդ ճանապարհով ադրբեջանական իշխանութիւնները լուծեցին իրենց համար կարեւոր մի շարք ռազմավարական հարցեր:-

- Դադարեցուեց հանրապետութեան մայրաքաղաքի՝ Բաքուի թէկուզեւ մասամբ, բայց այնուամենայնիւ, հայեցի բարձրագոյն կրթօջախի գոյութիւնը,
- Վերացուեց Բաքուում հայ մտաւորականութեան վերարտադրութեան եւ յետագայ առկայութեան հնարաւորութիւնը,
- Արագացուեց Ադրբեջանի մայրաքաղաքի հայաթափման վաղուց արդէն հետեւողականօրէն իրականացուող գործընթացը,
- Սկսուեց ձեւաւորուել զուտ ադրբեջանական մտաւորականութիւնը հայկական Արցախում,
- Կտրուկ աւելացաւ ԼՂԻՄի ադրբեջանական բնակչութեան թիւը՝ յարակից շրջաններից եկող վերաբնակիչների հաշուին,
- Սկսեց հետզհետէ մեծանալ Բաքուի իշխանութիւնների կողմից «տեղական կադրեր» յորջորջուած ադրբեջանցի պաշտօնեաների տեսակարար կշիռն ԼՂԻՄի պետական եւ հանրային կառույցներում:

Այդ հեռագնայ նպատակները, սքողուած լինելով գաղտնիութեան շղարշով, մատուցուում էին իբրեւ Ադրբեջանում «ժողովուրդների ինտերնացիոնալ բարեկամութիւն»՝ եւս մէկ էական արտայայտութիւն, որպէս հերթական խոշոր քայլ՝ ուղղուած հանրապետութեան ազգային փոքրամասնութիւնների, ինչպէս նաեւ պետականակիր հայ ազգաբնակչութեան գիտակրթական պահանջների համակողմանի բաւարարմանը:

Համոզուելով, որ այդ մարտավարական ձեռնարկը որքան արդիւնաւէտ ու հեռանկարային է իրենց որդեգրած նպատակների իրագործման ճանապարհին, Բաքուի իշխանութիւնները ձեռնամուխ եղան Ադրբեջանի հայ ազգաբնակչութեան նկատմամբ իւրօրինակ «անշահախնդիր եղբայրական հոգատարութեան» քարոզարշաւի հերթական փուլին՝ այս անգամ այն կապելով օրուայ քաղաքական իրադարձութեան՝ Ադրբեջանի կազմում ԼՂԻՄի կազմաւորման 50ամեայ յոբելեանի հետ: 1973 Դեկտեմբերին Ադրբեջանի նախարարաց խորհրդի որոշմամբ Ադրբեջանի Լենինի Անուան Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի Ստեփանակերտի Մասնաճիւղը վերակազմաւորուեց ինքնուրոյն ԲՈՒՀի՝ կոչուելով Ստեփանակերտի Սովետական Ադրբեջանի 60Ամեակի Անուան Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտ³:

Նման վերակազմաւորման դրդապատճառը, մեր համոզմամբ, Ադրբեջանի գերիշխանութեան եւ հայահալած քաղաքականութեան դէմ ԼՂԻՄի բնիկ հայ բնակչութեան տասնամեակներ ի վեր չլուած եւ 60ականներին նոր թափ առած ժողովրդական ընդվզման շարունակական բնոյթն էր, որն իրեն զգացնել էր տալիս նաեւ 70ականներին՝ երկրամասի հայ բնակչութեան հազարաւոր բողոքնամակների տեսքով: Բաքուի իշխանութիւններին, “օդ ու ջրի պէս” պէտք էր գոնէ ինչ որ կերպ մեղմել արցախցիների բողոքի վերստին բարձրացող ալիքը:

1969ին Ադրբեջանի Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի Ստեփանակերտի Մասնաճիւղի բացումը կարելի է դիտել որպէս ԼՂԻՄի բնակչութեան շրջանում առաջացած յուզումների մեղմացմանն ուղղուած առաջին՝ զուտ քաղաքական հանգամանքների պարտադրանքով կատարուած քայլ, կամ աւելի

ճիշտ՝ կիսաքայլ: Բաքուում լաւ էին գիտակցում, որ այն չի կարող լիովին գոհացում տալ Մարգի բնակչութեանը եւ առաջին հերթին, մտաւորականութեանը: Ուստի ստիպուած էին կատարել յաջորդ կիսաքայլը՝ գործող մասնաճիւղը վերակազմաւորելով ինքնուրոյն հիմնարկի, այդ իրադարձութիւնը, իհարկէ, ոչ առանց քաղաքական ենթախորքի, յարմարեցնելով Ադրբեջանի կազմում **ԼՂԻՄ**ի ստեղծման 50ամեայ յոբելեանին: Նրանք փորձեցին մեղմել բնակչութեան շրջանում առաջացած յուզումները: Ինստիտուտը կոչելով Սովետական Ադրբեջանի 60Ամեակի անուամբ, թէկուզ նոյն այդ 60ամեակին դեռ բաւական ժամանակ կար, Բաքուն մէկ անգամ եւս շեշտեց ու յիշեցրեց, որ **ԼՂԻՄ**ը գտնուում է Ադրբեջանի կազմում եւ իրաւականօրէն ենթակայ է բացառապէս Ադրբեջանին՝ որպէս անշրջելի ու անբեկանելի իրողութիւն:

Հիմնադիրների մտադրացմամբ **ԼՂԻՄ** առաջին բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւնը կոչուած էր դառնալ հայերէն, ռուսերէն եւ ադրբեջաներէն դասաւանդող ուսուցիչների պատրաստման տարածաշրջանային կենտրոն, որը պէտք է մանկավարժական կադրեր թողարկէր **ԼՂԻՄ**ի եւ նրա յարակից ադրբեջանական շրջանների դպրոցների համար: Այդ քայլի ռազմավարական նպատակները՝ կարելի է դատել Հէյդար Ալիեւի մի հարցազրոյցից, որ հրատարակուել է Բաքուի *Ջերկաչօ* թերթի 23 Յուլիս 2002ի համարում: «Երբ ես առաջին քարտուղար էի՝ ջանում էի այնտեղ փոխել ժողովրդագրութիւնը: Լեոնային Ղարաբաղն ինստիտուտ՝ ԲՈՒՀ բացելու հարց էր բարձրացրել: Մեզ մօտ բոլորն էլ առարկում էին: Մտածեցի, որոշեցի բացել, բայց պայմանով, որ երեք բաժանմունք լինի՝ ադրբեջանական, ռուսական, հայկական: Բացեցինք: Յարակից շրջանների ադրբեջանցիներին մենք ուղարկեցինք ոչ թէ Բաքու, այլ այնտեղ: ...Այդ եւ այլ միջոցներով ես ձգտում էի, որպէսզի Լեոնային Ղարաբաղում աւելի շատ ադրբեջանցիներ լինեն, իսկ հայերի թիւը կրճատուի»⁴:

Առաջին հայեցքից կարծես թէ ուրախալի փաստ էր ԼՂԻՄում ինքնուրոյն պետական մանկավարժական ինստիտուտի հիմնադրումը: Սակայն, դրա հետ մէկտեղ, չմոռանանք նաեւ այն բացասական դերը, որ խաղաց մանկավարժական ինստիտուտը՝ ապահովելով ադրբեջանցի, ‘մտաւորականների’ շունդալի ներհոսքն ԼՂԻՄ ու նրանց քայքայիչ գործունէութիւնն արցախեան շարժման ժամանակ եւ նրա նախորդ տարիներին, ինչը կարծում եմ, ոչ ոք չի կարող ժխտել:

Բնականաբար, նման իրավիճակը երկար չէր կարող տեւել: Օրրստօրէ ծաւալուում էր Ղարաբաղեան Շարժումը, որի առաջնագծում էին Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի հայազգի պրոֆեսորա-դասօսական կազմը եւ ուսանողութիւնը:

Ի պատասխան այդ ակտիւ մասնակցութեան՝ **ԽՍՀՄ** Նախարարաց Խորհուրդը, **ԼՂԻՄ** եւ Ադրբեջանի իշխանութիւնների մատուցմամբ, 1988 Հոկտեմբերի 18ին որոշում կայացրեց Ստեփանակերտի Սովետական Ադրբեջանի 60Ամեակի Անուան Մանկավարժական Ինստիտուտը ժամանակաւորապէս փակելու մասին: Իրականում մանկավարժական ինստիտուտը փակուեց վերջնականապէս՝ ընդմիջտ դադարեցնելով իր գործունէութիւնը եւ որպէս իրաւաբանական անձի իր գոյութիւնը:

Ստեփանակերտի փաստօրէն լուծարուած մանկավարժական ինստիտուտի հայազգի ուսանողների ուսուցումը շատ չանցած կազմակերպուեց Կիրովական

նի՝ ներկայիս Վանաձորի Յովհաննէս Թումանեանի անուան Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի հիւրընկալ յարկի ներքոյ: Սակայն, դա տեւեց անչափ կարճ մի ժամանակահատուած՝ երկու ամիս, Սպիտակի ակերիչ երկրաշարժի հետեւանքով: Արցախցի ուսանողներն ու դասախօսները ստիպուած էին վերադառնալ:

Ստեղծուած իրավիճակից, որի պայմաններում Արցախում թէ՛ իրաւական եւ թէ՛ գործնական առումներով գոյութիւն չունէր որեւէ բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւն, էական էլք հանդիսացաւ Կիրովականի Մանկավարժական Ինստիտուտի խորհրդատուական կէտի բացումը Ստեփանակերտում՝ հակառակ Ադրբեջանի յարուցած արգելքների ու խոչընդոտների: Ապա Հայաստան-Արցախ համատեղ ջանքերով եւ Հայկական ՍՍՀ Ժողովրդական Կրթութեան Նախարարութեան 13 Մարտ 1989ի թիւ 5 որոշմամբ խորհրդատուական կէտը վերակազմաւորուեց նոյն ինստիտուտի բաժանմունքի՝:

Այս նշանակալի իրադարձութեամբ, փաստօրէն, ազդարարուեց ՀՀ բարձրագոյն կրթութեան համակարգի մուտքն Արցախ, ինչն ինքնին դարձաւ արցախահայրենիքի առաջին մեծ ձեռքբերումներից մէկը՝ Ղարաբաղեան Շարժման որ դեզրած գաղափարների ու նպատակների իրականացման ճանապարհին:

ՀՀ բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւնների կրթահամակարգի մուտքն Արցախ յետագայում վերածուեց իրական յաղթարշաւի՝ որի ակունքներում, Կիրովականի Ինստիտուտի օրինակով, կանգնեցին Խորհրդային Հայաստանի նաեւ միւս բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւնները, այդ թւում, առանձնապէս, Երեւանի Պոլիտեխնիկական Ինստիտուտը (ներկայումս Հայաստանի Պետական Ծարտարագիտական Համալսարան): Արդէն 1990-1991 ուստարում՝ ՀՀ եւ ԼՂՀ իշխանութիւնների փոխամաձայնութեամբ, Ստեփանակերտում սկսեց գործել Երեւանի Պոլիտեխնիկական Ինստիտուտի Հեռակայ Ֆակուլտէտի Ընդհանուր Տեխնիկական Բաժանմունքը, որը յաջորդ ուստարուանից վերակազմաւորուեց Հայաստանի Պետական Ծարտարագիտական Համալսարանի Մասնաճիւղի:

Այս իրողութիւնն ազդարարեց Ղարաբաղեան Շարժման, արցախահայրենիքի ազգային-ազատագրական պայքարի եւս մէկ յուժ կարեւոր ձեռքբերում՝ Արցախում սկզբնաւորուեց ճարտարագիտական կրթութիւնը:

Միեւնոյն ժամանակ, Հայաստանի տարբեր բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւնների նախաձեռնութեամբ, Երեւանի Ժողովրդական Ինստիտուտի Հեռակայ Ֆակուլտէտի Ընդհանուր Տեխնիկական Բաժանմունքում սկսեցին իրենց ուսումը շարունակել այդ կրթական հաստատութիւնների արցախցի հարիւրաւոր ուսանողներ՝ հնարաւորութիւն ստանալով ուսմանը զուգահեռ մասնակցել Ադրբեջանի կողմից խիստ շրջափակման մէջ յայտնուած եւ պատերազմական գործողութիւնների թատերաբեմ դարձած հայրենի Արցախի պաշտպանութեանն ու ազատագրմանը:

Կիրովականի Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի բաժանմունքը եւ Հայաստանի Պետական Ծարտարագիտական Համալսարանի Մասնաճիւղը, ի լրումն ԲՈՒՀական ստորաբաժանումների իրենց հիմնական նպատակային գործառնոյթների, իրականում ունեցան եւս մէկ կարեւոր դերակատարութիւն՝ դարձան այն կորիզը, որից ծնունդ առաւ Արցախի համալսարանական կրթու-

թեան առաջնեկը՝ Լեոնային Ղարաբաղի Պետական Համալսարանը՝ ներկայիս Արցախի Պետական Համալսարանը:

Լեոնային Ղարաբաղում պետական համալսարան ստեղծելու գաղափարը, անկասկած, եղել է իւրաքանչիւր կրթանուէր արցախցու երազանքը: Ադրբեջանական գերիշխանութեան շրջանում այդ մասին երազելն անգամ անխմաստ էր, մանաւանդ, երբ խօսքը վերաբերում է հայկական պետական համալսարանին:

1990ականների սկզբներին, երբ Ադրբեջանի կողմից սանձազերծուած պատերազմը կենաց ու մահու խնդիր էր դրել արցախահայութեան առջև, կայացուց պատմական վճիռը՝ իրականութիւն դարձնել Արցախի ժողովրդի նաեւ այս վաղեմի երազանքը: Առհասարակ, ինչպէս վկայում է պատմութիւնը, Հայաստան աշխարհում խոշոր գիտակրթական հաստատութիւնները ստեղծուել են հենց հանգուցային պահերին, խառնակ ժամանակներում, երբ, ըստ երեւոյթին, կրթական ու գիտական մտքի զօրաշարժ էր պահանջում: Յիշենք թէկուզ համեմատաբար մօտ անցեալի՝ Ի. դարի, երկու նման առանցքային իրադարձութիւններ՝ Երեւանի Պետական Համալսարանի հիմնադրումը Հայաստանի առաջին հանրապետութեան օրօք եւ Հայաստանի Գիտութիւնների Ակադեմիայի ստեղծումը Բ. Համաշխարհային Պատերազմի տարիներին:

Լեոնային Ղարաբաղի պետական համալսարանի ստեղծման համար հիմքային նախադրեալ են ծառայել Կիրովականի Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի Ստեփանակերտի Բաժանմունքը եւ Հայաստանի Պետական Ճարտարագիտական Համալսարանի Ստեփանակերտի Մասնաճիւղը, որոնց միաւորմամբ էլ, 1923 եւ ՀՀ իշխանութիւնների փոխամաձայնութեան պայմաններում, ընդունուց ՀՀ կառավարութեան 13 Հոկտեմբեր 1992ի թիւ 509 պատմական որոշումը: Համալսարանի հանդիսաւոր բացման արարողութիւնը տեղի ունեցաւ 10 Մայիս 1993ին՝ ի նշանաւորումն Շուշիի ազատագրման առաջին տարեդարձի:

Լեոնային Ղարաբաղի պետական համալսարանը ներգրաւուեց Հայաստանի Բարձրագոյն Կրթութեան եւ Գիտութեան Նախարարութեան համակարգում: Նրա բնականոն գործունէութիւնն ապահովելու նպատակով, ի լրումն Արցախում առկայ պրոֆեսորա-դասախօսական կազմի, դասախօսական աշխատանքի հրաւիրուեցին նաեւ այլ բնագաւառներում ու ոլորտներում աշխատող փորձառու մասնագէտներ եւս: Բացի այդ, ներգրաւուեցին Հայաստանից գործուղուած շուրջ երեք տասնեակ դասախօսներ՝ գիտութեան տարբեր ոլորտների ինչպէս փորձառու, նոյնպէս եւ երիտասարդ մասնագէտներ: Համաժամանակ, եռանդուն ջանքեր էին գործադրուում համալսարանի նիւթատեխնիկական հիմքի կայացման ուղղութեամբ:

ԱՐՊՀի ստեղծումը բնաւ ինքնանպատակ չէր: Իր գործունէութեան շուրջ 20 տարում Համալսարանն իրաւամբ դարձել է բազմաճիւղ կրթական հաստատութիւն, բարձր որակաւորման կադրերի պատրաստման դարբնոց, որի շրջանաւարտները ներկայումս յաջողութեամբ աշխատում են Հանրապետութեան կենսագործունէութեան առանց բացառութեան բոլոր բնագաւառներում ու ոլորտներում: Աւելին, ԱՐՊՀն աստիճանաբար վերածուել է տարածաշրջանային կրթական հաստատութեան, որտեղ ուսանում են ոչ միայն բնիկ արցախցի պատանիներն ու աղջիկները:

Միեւնոյն ժամանակ, որպէս Արցախի Հանրապետութիւնում համալսարանական կրթութեան առաջնեկ, ԱՐՊՀ ն վերջին ակելի քան տասը տարում ստացել է մայր ԲՈՒՀի կարգավիճակ: ԼՂՀանրապետութիւնում, սկսած 1990ականների վերջերից, գործում են նաեւ մի շարք մասնաւոր համալսարաններ, որոնց ծնունդը հիմնականում պայմանաւորուած է ԱՐՊՀ առկայութեամբ: Մասամբ ԱՐՊՀի ծնունդ է նաեւ Հայաստանի Պետական Ազգային Ակադեմիայի Ստեփանակերտի մասնաճիւղի գոյութիւնը:

Այսպիսով.-

1. Ազգային հակահայ քաղաքականութեան հետեւանքով ԼՂԻՄը միակն էր ՍՍՀՄ այն ինքնավար պետական կազմաւորումներից, որտեղ բացակայում էր բարձրագոյն կրթական համակարգը:
2. Ազգային Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի Ստեփանակերտի Մասնաճիւղի բացումը 1969ին, փաստորէն, արձանագրեց բարձրագոյն կրթութեան մուտքը ԼՂ: Այն իրականացուեց զուտ քաղաքական հանգամանքների պարտադրանքով ու հեռագնայ ոչ-հայանպաստ քաղաքական ենթախորքով:
3. Արցախում համալսարանական կրթութիւնը բացառապէս արցախահայութեան ազգային-ազատագրական պայքարի արդիւնքն է եւ նրա կարեւորագոյն ձեռքբերումներից մէկը: Այն բոլորովին հնարաւոր չէր Ազգային գերիշխանութեան պայմաններում, քանզի արմատականորէն հակասում էր այդ հանրապետութեան իշխանութիւնների հակահայ քաղաքականութեանը: Բնականաբար, թէ՛ իրաւական եւ թէ՛ փաստական առումներով միանգամայն անհիմն, հակարդդիւնաւէտ եւ անընդունելի են ԱՐՊՀի հիմնադրման տարեթիւր ակելի հեռաւոր ժամանակաշրջան՝ 1969 տեղափոխելու փորձերը:
4. Ազատ Արցախում կայացած կարելի է համարել համալսարանական կրթահամակարգը՝ իր բոլոր ձեռքբերումներով, ինչու չէ՛ նաեւ բացթողումներով ու թերութիւններով, եւ ընթացիկ ու յետագայ հնարաւոր բարեփոխումներով:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Արբատ Աւանէսեան, *Արցախի Բուհական Համակարգը Եւ Գիտակրթական Ներուժը*, Ստեփանակերտ, Դիզակ Պլուս Հրատ., 2008, 216 էջ:

² *Ջերկալո*, Բաքու, 23.07.2002:

³ Ս. Սուլէյմանեան, *Լեռնային Ղարաբաղի Պետական Համալսարանի Ստեղծման Ակունքներում*, Երեւան, 1988, 96 էջ:

⁴ Արբատ Աւանէսեան, *ԼՂԺՀ (ԱՐԺՀ). Հայկական Երկրորդ Պետական Համալսարան, (1990-1994թթ.)*, Ստեփանակերտ, Դիզակ Պլուս Հրատ., 2008, 224 էջ:

⁵ Արբատ Աւանէսեան, *Արցախի Գիտակրթական Համակարգ. Կայացման Ընթացք, Չարգացման Միտումներ*, Ստեփանակերտ, Դիզակ Պլուս Հրատ., 2011, 304 էջ:

HIGHER EDUCATION IN THE REPUBLIC OF ARTSAKH, THE RESULT OF THE
NATIONAL LIBERATION STRUGGLE

(Summary)

ARBAT S. AVANESYAN
parlpress@ktsurf.net

The author narrates the process of institutionalising higher education in Artsakh. He notes that the Nagorny Karabagh Autonomous Region was the only Soviet autonomous entity that lacked higher education institutes due to Soviet Azeri anti-Armenian policies

He argues that the eventual institutionalisation of higher education in the Free Republic of Artsakh was the result of the war of liberation of Nagorny Karabagh.